

Ideologie, sport a mediální událost

I Pavlína Binková I

Přes význam, který je mediálnímu sportu jako určujícímu prvku trávení volného času bezesporu připisován, se mediální studia vyznačují spíše absencí konkrétního výzkumu na téma sportu, potažmo sportu a ideologie. Dosavadní akademické úsilí se soustředí především na mapování teorie zmíněné problematiky, a i ta je mnohdy zastoupena jen v podobě několika stran či kapitol objevujících se v publikacích věnovaných sociologii či politice sportu (Hargreaves 1985; Hargreaves 1986; Rowe a Lawrence 1990; Hill 2002; Tomlinson, Whannel 1984). Autoři pak někdy ve snaze na malém prostoru shrnout vše zásadní docházejí k podobným závěrům jako Alan a John Clarke, v jejichž textu se objevuje tvrzení, že „způsob, jakým média sport zobrazují, závisí na již existující ‚sociální konstrukci sportu‘ “. (Clarke, Clarke 1985: 63)

V následujícím textu se pokusím toto tvrzení rozšířit a narušit, tedy ukázat, že způsob, jakým média zasáhla do reprezentace sportu, a intenzitu, s jakou využila jeho ideologický potenciál, nelze omezit na pouhou reprodukci stávajících sociálních reprezentací. Média byla a jsou aktivními činiteli v utváření (nejen ideologických) podob moderního sportu a samotná intervence médií do oblasti sportu vedla k proměnám charakteru sportovní události, ústící v její definici jako události *mediální*. A naopak, mediální teorie zpětně přispěla k artikulaci nových témat a náhledů na koncept ideologie se sportem neodmyslitelně spojeným.

Jednou z klíčových mediálních událostí (Dayan, Katz 1992), jejíž reflexe je navíc často napojena na téma ideologie, jsou olympijské hry – i proto tvoří právě ony jedno z hlavních témat této stati. Ve snaze ozřejmit vzájemné vztahy mezi zobrazováním olympijských her v médiích (dominantní místo přitom bude vyhrazeno televizi) a jejich ideologickým potenciálem se však nejprve zmíníme i o obecnějším vztahu mediálního sportu a konceptu ideologie.

Mnozí autoři poukazují na obecnou roli televize, spočívající v přetváření různých forem sportu v mediální události. Boyle a Haynes tvrdí, že televize vytvořila mediovanou verzi sportovních soubojů, které posléze „mohou konkrétním mediálním systémům poskytovat jak ideologické, tak ekonomické výhody“. (Boyle, Haynes 2000: 17) Jiní toto tvrzení dále rozšiřují a tvrdí, že olympijské hry nahlížené jako mediální událost mají charakter rituálu. Podle Johna Mac Aloona je „olympijská zahajovací ceremonie nejdražší a nejvyhledávanější událostí, ačkoli nezahrnuje žádný sport. Je totiž největší přehlídkou ‚globálně působivých a nezapomenutelných‘ obřadů“. (cit. in Cashman 2004: 132) Kromě toho, že olympijské hry mají charakter rituálu, zdá se být pro jejich analytické uchopení důležitý i jejich kvazi-religiózní charakter. Hry tak potenciálně disponují velkým symbolickým kapitálem (Cashman 2004: 132). Výčet tří základních „obecných podmínek“ ustavujících tento symbolický potenciál

nabízejí Raimond Boyle a Richard Haynes v knize *Power Play: Sport, Media and Popular Culture*, v níž se sice věnují především konkrétním případům vztahu sportu a médií ve Velké Británii, ale jejichž závěry lze do značné míry zobecnit. (Boyle, Haynes 2000)

Za prvé, mediální reprezentace sportu využívá opoziční kategorie dobro/zlo. Tradiční součástí mediálního sportu jsou jak hrdinové–přátelé, tak poražení, kteří se mohou mnohdy ocitát v morálních rolích ničemů či nepřátel. Sport v médiích tak navazuje na mytickou dimenzi, kterou má sport ve společnosti (jak to bylo zmíněno výše) a tuto dimenzi dále rozvíjí. (Boyle, Haynes 2000: 18)

Druhým rysem, kterým se vyznačuje sport na obrazovkách, v rozhlase či na stránkách novin, je přítomnost narativa. Příběhy, které se tvoří kolem sportovních témat, slouží jako mosty mezi přítomností a minulostí. „Aby sportovní události bylo možné přiznat důležitost, musí mít nezbytně svou historii a časové trvání.“ (Boyle, Haynes 2000: 22) Média, a z nich především televize, ve vzrůstající míře napomáhají tuto historickou dimenzi utvářet i/právě u nedávných sportovních událostí. Tím, že je sport v médiích re-konstruován do narativních forem, navíc dochází k fixaci významu jednotlivých sportovních příběhů; tak jsou podporovány či rekonstruovány ve společnosti přítomné obecnější hodnoty. To umožňuje utváření a reprodukci dominantních hodnotových a ideologických systémů či stereotypů. (Gruneau 1989, 7/23–34) Prezentace sportu na televizních obrazovkách mnohdy vede k naturalizaci určitých faktů, idejí a přesvědčení; v této souvislosti je pak nejčastěji zmiňovaný nacionalistický diskurz sportovního zpravodajství, přítomný napříč rozdílnými politickými režimy.

Třetím důležitým prvkem mediálního sportu je jeho zábavní charakter. V moderní společnosti (a jak ukážeme níže, o zábavě lze hovořit nejen ve vztahu ke společnosti „kapitalistické“, ale také komunistické)¹ plní sport funkci zábavy a odreagování, „poskytuje hotovou podívanou servírovanou vysílacími společ-

nostmi masám diváků“. (Boyle, Haynes 2000: 31) Jedním ze zajímavých dílčích témat kritiky zábavního charakteru sportu v médiích je upozornění na zvyšující se přítomnost postupů typických pro žánr mýdlové opery a vedoucí k přirovnání olympijské ceremonie ke kýči. (Cashman 2004: 132) Téma mediálních žánrů je pak jedním z inspiračních momentů pro feministickou reflexi sportu v médiích.²

Přestože Boyle a Haynes poukazují na to, že sportovní událost není ideologická sama o sobě, je podle nich zjevné, že „sport, jako kulturní forma založená na soupeření, je jedinečným způsobem otevřený politické a ideologické manipulaci.“ (2000: 145) Jak vyplývá z předchozích bodů, ideologie pak může být v mediálním sportu přítomna v nejrůznějších podobách. Dále se tedy pokusíme stručně představit politickou ideologii nacionalismu, komunismu a kapitalismu ve vztahu k modernímu mediálnímu sportu. Zaměříme se přitom především na evropský region a na příklad olympijských her a případně dalších významných sportovních (mediálních) událostí. Doufáme přitom, že se nám na jedné straně podaří ozřejmit vztah sportu, médií a konceptu ideologie; na druhé straně ale též tuto zdánlivě samozřejmou vazbu poněkud narušit...

Nacionalismus

Už od počátku, v rozporu s jejich internacionálním duchem, byl národ důležitým „tématem“ her. Olympijské hry nebyly svými organizátory nikdy vnímané jako pouhá sportovní událost, vždy sloužily zároveň jako zábavná podívaná a symbol národní zdatnosti. (Taylor 1986: 230) „Organizovaný sport byl nahlížen vládami jakéhokoli politického přesvědčení jako důležitá sféra z hlediska utváření ‚národního charakteru‘. Tento projekt přitom sloužil specifickým politickým cílům.“ (Boyle, Haynes 2000: 144) V případě mezinárodních i celosvětových sportovních soubojů tak dochází k propojení *politického a sportovního* diskurzu.³ Někteří autoři upozorňují na to, že už od počátku her byli sportovci přijímáni jen jako příslušníci určitého státu; respektive národního státu. „Olympijské hnutí přijalo jednotku národa jako centrální jednotku moderní sociální morfologie a přijímalo atlety [...] jen jako formální ‚zástupce‘ národů. Na druhou stranu klade jeho vlastní ideologie, ‚olympismus‘, velký důraz na překračování národních a kulturních hranic a sporů prostřednictvím společného sportovního úsilí vedeného ve jménu sdílené humanity.“ (Riordan 1991: 10)

V tomto ohledu právě povaha televizního přenosu umožňuje rozvoj národně sdíleného rituálu. Televizní vysílání má moc utvářet národní i mezinárodní události a v jeho rámci jsou olympijské hry „významným zdrojem populární zábavy“; „televizní záznam také reprodukuje řadu ideologických témat zaměřujících se na soutěživý individualismus, postoje ke genderovým rolím a schopnostem s nimi spojeným a na *národní a rasové* stereotypy“. (Whannel 1984: 31; kurzíva PB) Jak dále píše Whannel, je to právě televize, aneb „globálně sdílený rituál televizních OH“, co vede k tomu, že „jak zábava a potěšení plynoucí ze sportu, tak síla ideologických témat v něm obsažených, se ukazují jako

nejúčinnější“. (Whannel 1984: 31–32) S nástupem televize již postatou olympiád není samotná účast, důležitým se stává především vítězství. Skrze „darwinovskou“ ideologii soupeření a silné, vítězící individuality je kladen důraz na národní příslušnost sportovců. Ačkoli olympijské hry vždy poskytovaly prostor utváření a povzbuzení národní prestiže, televize toto zdůrazňuje tím, že z OH činí „globální událost“. V jejím slovníku přitom patří k nejčastějším výrazům slova „my“ nebo „nás“. (Whannel 1984: 38) Sport je tedy formou, která umožňuje konstrukci národa jako „nás“; v terminologii sportovního zpravodajství a komentátorství jsou sportovci živými reprezentacemi národních, respektive rasových charakteristik. (Clarke, Clarke 1985: 65)

Média a Olympijské hry v Berlíně

Zajímavý doplněk předchozímu uvažování nabízí reflexe berlínských olympijských her konaných v roce 1936. Odbornou literaturu zabývající se mediální reprezentací těchto her by bylo možné rozdělit na dva tábory. Jedna skupina autorů se s ohledem na berlínskou olympiádu zabývá téměř výlučně filmem Leni Riefenstahlové *Olympia*. Jako by toto dílo svým významem v kulturních dějinách definovalo jediný, hlavní význam a obsah her. Klíčovým tématem takto pojatých textů je tak nutně koncept ideologie, případně filmové estetiky. (Mandell 1987, Graham 1989) Druhá skupina se o *Olympii* téměř nezmiňuje. Tito autoři referují o mediálním pokrytí her, zmiňují se o počtu novinářů, o podobě olympijského zpravodajství; vedle propagandy, ideologie a politické manipulace je tak jedním z jejich klíčových konceptů rozvoj (mediální) technologie, respektive snaha zasadit událost her do kontextu rozvoje moderní společnosti. (Krüger 2004, Guttman 1986)

Podle už zmíněných autorů Boyle a Haynese je médium filmu vhodné k pojetí sportovní události jako umělecky zpracovaného díla. Film jako takový rozvíjí estetickou a ideologickou dimenzi konkrétní sportovní události, zaměření se na tyto její aspekty ovšem nenapomůže k objasnění role, jakou média hrají v proměně charakteru sportovní události. Film zřídka přispěl k větší popularitě sportu, sport byl ve filmu užíván spíše jako prostředek objevování lidských emocí a jako způsob utváření významů výkonů, porážky, odvahy, atletické dovednosti, rituálu. (Boyle, Haynes 2000: 30) Protože nás zajímá především charakter olympijských her jako mediální události, zaměříme se blíže na druhou skupinu autorů.⁴

Podle Guttmana byla berlínská olympiáda první velkou televizní událostí, „během níž mohlo 150 000 lidí sledovat roztržsený obraz přenášený do 27 televizí opatřených pohostinských zařízení (*Fernsehstuben*; *TV locales*) rozmístěných po celém městě“. (Guttman 1986: 134) Podle Krügera zase více než 300 miliónů posluchačů sledovalo berlínskou olympiádu prostřednictvím ráiových přijímačů a tyto Olympijské hry se tak staly událostí s nejvyšším mediálním pokrytím do té doby zaznamenaným. (Krüger 2003: 73; 2004: 45) Dalším zajímavým aspektem je vysoká účast novinářů; počet žurnalistů přítomných na OH v Berlíně byl údajně překročen až v roce 1964 (Tokio) a až

v 1968 bylo na Olympijských hrách v Mexico City více zástupců tištěných médií než v Berlíně v roce 1936. Nacistický režim přitom dával k dispozici pouze oficiální obrazový záznam a nemožňoval novinářům z jiných zemí pořizovat vlastní fotografie či hry snímat. Arnd Krüger však přesto poukazuje právě na opačný fakt: při tak velkém množství novinářů je zjevné, že muselo vzniknout mnoho rozdílných interpretací her a lze se tedy domnívat, že oficiální nacistická verze nutně nemusela být verzí dominantní. Podle něj lze oproti výkladu dávajícímu důraz na snahu Německa vytvořit jednotný obraz her a na tendenci teoretiků takto pojatou ideologickou interpretaci přejímat, postavit to, co označuje jako jejich „postmoderní interpretaci“. (Krüger 2004: 45) Upozorňuje přitom především na dva aspekty, které tuto interpretaci umožňují. Jedním z nich je princip estetizace. Krüger cituje výrok Pierra de Coubertina z roku 1911: „Sportovní událost by měla být jednotou vznikající mezi sportovcem, divákem, okolním prostředím, výzdobou, krajinou atd.“; a dodává, že právě Coubertin „usiloval o takovéto vznešené celistvé dílo (*Gesamtwerk*)“. Zakladatele moderních olympijských her dokonce označuje za prvního propagátora jejich „firemní (*corporate*) identity“. (Krüger 2004: 48)

Druhým, a pro nás zásadním, principem je významná role masových médií, o které už jsme se v náznavu zmínili výše. Olympijské hry z roku 1936 se v tomto náhledu jeví především jako podívaná (*spektákl*), vyznačující se vysokou profesionální úrovní, maximálně využívající existující technologie. Tím si zaručují cestu ke globálnímu publiku. Právě „masová média definovala, co je realita, bez ohledu na jádro sdělení obsažené v olympijských hrách, a ty se tak staly proto-postmoderní podívanou“. (Krüger 2004: 45) Přítomnost a role médií v této události je tak dvojznačná. Média jsou na jedné straně (pasivními) nositeli dominantních ideologií; na straně druhé jsou v roli (aktivního) subjektu, který utváří–definuje reprezentaci konkrétních událostí. Jak píše Krüger, „nacistické olympijské hry ukázaly, jak je obtížné dostat se ke skutečnému jádru problému (pokud toto vůbec existuje) poté, co se události zmocnila masová média“. (2004: 49)

Komunismus

Vztah oficiální politické ideologie a sportu v komunistických zemích se zdá být ještě jednoznačnější než ve výše uvedeném případě využití sportu pro propagaci nacionalistického hnutí. „Sport je ve všech komunistických společnostech včetně SSSR jedinečný v tom, že byl jediným prostředkem, jehož prostřednictvím bylo možno vyzvat na souboj a porazit ekonomicky zvyhodněné národy.“⁵ (Riordan 1984; 1991; Riordan, Cantelon 2003: 96)

Sociologií sportu v režimu komunismu se zabýval N. J. Ponomarev.⁶ (1981) Jako jedno z východisek mu slouží Parsonsova *funkcionální sociologie*. Sport z tohoto hlediska vystupuje jako subsystém v rámci celkového systému–společnosti a plní čtyři hlavní funkce, kterými jsou adaptace, dosažení cíle, integrace a podpora. Tyto funkce se ovšem v rétorice socialistického spor-

tu často redukuje na vzdělávací a estetickou dimenzi. Ponomarev tak zajímavým způsobem kloubí prvky oficiální komunistické doktríny⁷ se sociologickou analýzou, zakotvenou ve vědomí rychlé proměny základních životních podmínek v moderní společnosti.⁸ To se projevuje i v hodnocení role médií. Na jedné straně je zmiňována jejich důležitost; na straně druhé se tento jejich význam ve velké míře stává důležitým především z hlediska propagace státní ideologie.

Jaké jsou však konkrétní mediální obsahy a divácké strategie a reakce na tuto oficiální reprezentaci? Jakkoli se sport jeví jednoznačně jako nedílná součást komunistické propagandy, i v tomto případě se tato zdánlivá jasnost komplikuje ve chvíli, kdy chceme definovat roli médií v rámci procesu reprodukce ideologie. V dostupné literatuře je zjevná disproporce mezi oním nezpochybňovaným ideologickým potenciálem na jedné straně a jeho reflexí v mediálním výzkumu na straně druhé. Tím, že se nelze opřít o detailnější výzkum mediálních obsahů či diváckých zkušeností prováděných v komunistických zemích, je výsledkem jakýsi model pasivního, státem řízeného média a podobně pasivního diváka, nekriticky přijímajícího nadefinované obsahy. Je možné odhadovat příčiny tohoto stavu akademického bádání: obtížná dostupnost zdrojů, z dnešního pohledu zdánlivá nezávažnost tématu (už se nejedná o otázky, které by se nás bezprostředně dotýkaly), případně nedostupnost původního materiálu či nemožnost kontaktovat tehdejší aktéry. Jak tedy byly potenciální mediální události (mezi nimi se zde zmíníme vedle tradičních olympijských her i o dělnických olympijských hrách a jejich variaci, spartakiádách) pojímány soudobými médii, do jaké míry přispěla právě média k jejich propagaci a naplnění jejich ideologického potenciálu?

Sportovní událost jako médium a divácký sport ve východní Evropě

Dělnické olympiády propagovaly sport jako integrální součást revolučního hnutí a zdůrazňovaly politické hodnoty jako jsou internacionalismus, dělnická solidarita či mír.⁹ (Riordan 1984: 98) Tyto události mají jistě své reprezentace v dobovém tisku. V souvislosti s dělnickými olympiádami a spartakiádami se ovšem nabízí ještě jiný směr úvahy. Jako by absenci mediálního výzkumu tohoto tématu nahrazoval poukaz na tyto události jako na médium samo o sobě. Neoficiální dělnická olympiáda v Praze v roce 1921 „kromě sportu zahrnovala vystoupení artistů, sborové recitace, politické hry a živé obrazy a vyvrcholila zpěvem revolučních písní“. (Riordan 1991: 38) Jinde je dělnická olympiáda charakterizována jako „mnohem širší pojetí sportovní akce, včetně poesie, písní, dramatu, uměleckých vystoupení, politických přednášek a slavnostních průvodů“. (Riordan 1984: 103) Socialistická realita je obecně úzce spojena s tématy znaku, symbolu, realita zde může sloužit jako médium mající potenciál přeuspořádání světa, totální změny významů světa.¹⁰ Riordan pak píše konkrétně o sportu jako o „zdroji síly umožňující stvoření nového světa“. (Riordan 1991: 39)

Symbolický potenciál sportu zmiňuje i Petr Roubal, který se

foto Dino Numerato

zabývá tématem československých spartakiád. Tělo má podle něj „obrovský potenciál nabízející se reprezentaci, socialistická společnost je ‚společností reprezentace‘ (*representing society*)“; „masová cvičení tak byla ideálním symbolickým systémem“. (Roubal 2003: 13) Zmiňuje se také o tom, že „zatímco disciplína utvářela tělo–zbraň, tělo–nástroj nebo tělo–stroj, v případě masové gymnastiky jde především o tělo–symbol a tělo–znak“. (Roubal 2003: 10)

Změna perspektivy také nastává, přeneseme-li důraz na konzumaci místo na produkci sportovní události. Robert Edelman v knize *Serious Fun: A History of Spectator Sports in the USSR* označuje tvrzení, že sport slouží především demonstraci nadřazenosti Sovětského svazu, za „pohled na totalitární sport zvnějšku“, který nebere v potaz specificky moderní fenomén masového diváckého sportu. Podle něj je v dosavadním výzkumu země východního bloku téma populární kultury vytlačováno jednostranným důrazem kladeným na ideologii. „Fenomén diváckého sportu nebyl nikdy prvkem přímé kontroly nebo totalitární vlády. V rukou nadřazených orgánů se ukázal být vysoce nedokona-

lou zbraní a v určité omezené míře podporoval kontra-hegemonní formy chování.“ (Edelman 1991: 244) Jakkoli byla pro vlády komunistických zemí zásadní role sportu jako prostředku vzdělávání a fyzické přípravy pracujících na zvyšování pracovního výkonu a obranu vlasti, podle Edelmana „tento důraz vysvětluje mnohé o postoji, jaký zaujímal ke sportu stát, avšak nikdy zcela nevyhovoval o způsobu sledování sportu“. (Edelman 1991: 14) Divácký sport tak nikdy nemohl zcela podléhat státnímu systému hodnot, směřujícímu k nastolení poslušnosti a souhlasu.¹¹ Autor též cituje Raymonda Williamse, který „zmínil schopnost televizního sportovního přenosu zachovat si základní jádro čistoty, přes úsilí kontrolovat a organizovat ho a definovat jeho význam“. (Edelman 1991: 22) Snaží se tak dokázat, že jak sport, tak média jako součásti populární kultury, v sobě obsahují zárodky rezistence umožňující vzdorovat shora uplatňovanému, dominantnímu společenskému významu.¹²

Edelman předpokládá, že zkoumáme-li podoby diváckého sportu v socialistických zemích, je třeba klást stejné otázky, jako v případě zemí kapitalistických: „Jaká byla ideologická a poli-

Olympijské hry a mediální technologie

1948, OH Londýn: první skutečné televizní pokrytí olympijských her. Záznam pořizovalo devět kamer, obraz byl dostupný na 80 000 přístrojích rozmístěných ve vzdálenosti 50 mil od Alexandra Palace (vůbec první sídlo BBC, sloužilo jako hlavní vysílací studio v letech 1935–1956).

1954: Založení Eurovize (Eurovision). Mezistátní spolupráce v oblasti televizního vysílání byla kromě jiného motivována i ideologickým imperativem pokroku: „Pokoušeli jsme se využít výhody z univerzality obrazu jako způsobu překonání jazykové bariéry. To nás vedlo k rozvoji vysílání spočívajícímu na sdílení programů.“ (M. J. Piling, cit. in Boyle, Haynes 2000: 44)

1964, OH Tokio: poprvé použit satelit. Nešlo však o přímý přenos, satelit zde sloužil k tomu, aby se snížilo zpoždění v přenosu nasnímaného materiálu – Tokio bylo totiž z dosahu dosavadního kabelového vysílání. Satelit amerického námořnictva přenášel signál do 39 zemí.

1968, OH Mexiko: první přímý přenos z olympijských her. Přenos zajišťovala EBU (European Broadcasting Union), Británie měla ovšem přítomné vlastní štáby ITV a BBC, které se soustředily na speciální pokrytí výkonů britských atletů – od té doby se tato strategie stala standardním způsobem pokrytí globálních sportovních událostí. (Boyle, Haynes 2000: 44) Rozvoj technologie tak byl propojen s podporou národních zájmů.

1968, OH Mexiko: první barevné vysílání v Británii. „Rozšíření barevného vysílání značně přispělo ke zvýšení popularity sportu, přispělo k tomu, že události se zdály být jak více reálné, tak více působivé.“ (Whannel 1984: 34)

1972, OH Mnichov: her se zúčastnilo tolik žurnalistů, televizních techniků a fotografů, jako závodníků. O čtyři roky později bylo na OH v Montrealu 7 000 závodníků oproti 10 000 zástupcům médií. (Whannel 1984: 31)

tická role diváckých sportů? Sloužily k podpoře státu, nebo se stavěly proti němu?“ (Edelman 1991: 25) Nepopírá totalitní praktiky sovětského režimu, snažící se sport učinit důležitou součástí oficiální ideologie, upozorňuje na cenzuru médií atd., ale nabízí též odlišný pohled. Přestože sport podléhal přísné státní kontrole, pro diváky byl především zdrojem potěšení a zábavy.

Kapitalismus a konzumní kultura

Zdálo by se tedy, že zábavní, odpočinkový charakter mediální sportovní události, neboli sport jako podívaná, *spektákl*, jsou východiskem z černobílého uvažování o sportu a ideologii. Právě v západním světě byla však tato podoba mediálního sportu i sportu vůbec častým cílem kritiky.¹³ Toto téma je pak do značné míry spojeno s komercializací sféry sportu.

V případě olympijských her hovoří někteří autoři o rozporu mezi „všepřístupující komercializací a mystickou aurou sportovní aktivity. [...] Apolitický ‚svět sportu‘, plný mytických bezúhonných hrdinů, jaké televize ráda zobrazuje, se ve vzrůstající míře stává neudržitelným s tím, jak se stává více zřejmý vstup kapitálu do této oblasti. [...] Pro mnohé byly olympijské hry v Los Angeles v roce 1984 oslavou korporativního kapitalismu. [...] Televize tento proces jednak přenášela, jednak hrála klíčovou roli při jeho udržení.“ (Boyle, Haynes 2000: 56). Sport se stal synonymem firemní image, televizní zábavy a konzumního kapitalismu. „Ať už byly olympijské hry čímkoli, jsou nyní zásadním mediálním festivalem. [...] Televize tuto událost jednoduše nepokrývá; stala se její součástí.“ (Whannel 1984: 30, 31) Média přitom hrála velice aktivní úlohu ve snaze být neje-

nom reproduktory, ale též spolutvárci sportovních událostí. Americké televizní stanice byly už na konci sedmdesátých let hlavním finančním přispěvatelem her. (Whannel 1984: 33) A jak uvádí Taylor, „pokud se týká evropského pohledu, prezident *European Broadcasting Union* Jan Autin v roce 1981 představitelům olympijského hnutí řekl: ‚přáli bychom si [...] abychom přešli z pozice klienta do pozice partnera‘.“ (*The 11th Olympic Congress*, in Taylor 1986: 231)

Média dnes ve vztahu ke sportu zaujímají klíčovou pozici. Mají vliv na obsahy i na podobu moderních sportovních událostí a jsou kritériem jejich významu.¹⁴ Zásadní podíl na této proměně sportovní události v událost mediální má technologický rozvoj (viz výše přehled *Olympijské hry a mediální technologie*). Hlavním tématem tak už nejsou samotné obsahy, ale vedle zkoumání povahy a „moci“ média, které je přenáší, především marketingové a sponzorské vztahy mezi provozovateli médií, reklamními agenturami a zadavateli reklam. Arnd Krüger naznačuje, jak celý systém mnohdy funguje: „Peníze sponzorů obvykle dostávají sportovní odvětví, kterým se dostává největší pozornosti médií. [...] V důsledku postmoderního důrazu na zábavu a potřebu instantního uspokojení ztrácejí tradiční individuální sporty, jako je gymnastika, plavání a atletika, mnoho ze své popularity.“ (Krüger 2003: 85)¹⁵

„Kulturní kritik Reuel Denney (1989) rozpoznal tento médií utvářený proces v tom, co nazval ‚upadkem lyrického sportu‘ a vzestupem jeho ‚diváckých forem‘, fungujících jako racionalizovaná průmyslová odvětví, v jejichž rámci jsou divácké kódy sportu a médií zcela totožné.“ (Boyle, Haynes 2000: 66) Ukazuje se tak, že v jednom kontextu může poukaz na divácký sport znamenat vysvobození z ideologické letargie, jindy je naopak

argumentem poukazujícím na zvěcnění, odcizení moderního světa, čili jeho podřízení se jiné, konzumní ideologii.

O/olympijské hry? Ideologie?

Předchozí text ukázal, že vztah mediálního sportu a ideologie nemůže být nikdy zcela jednoznačný. Na jedné straně média stávající ideologie podporují, na straně druhé to jsou také média, kvůli nimž nelze na sportovní události nahlížet jen z hlediska ideologie (politiky, moci, mezinárodních vztahů), ale především jako na kulturní a sociální události naplňované nejrůznějšími významy. Ukázali jsme, že v případě nacistických olympijských her právě proměna perspektivy tázání umožňuje odklon od esencionalistické definice ideologie a oživuje nietzscheovskou pozici hledající odpovědi na otázku „mimo dobro a zlo“.¹⁶ Jde tedy o odklon od převládající–tradiční–ideologické interpretace minulých událostí, v němž přítomnost a akce médií hrají důležitou roli.

Podobně, i když ze zcela jiné pozice, odvádí pozornost od ideologické roviny sportu, tentokrát v socialistickém státním zřízení, Robert Edelman. Posunem zájmu od obsahu masových médií směrem k diváckým aktivitám a mediální recepci se ideologie stává jen jedním z více prvků konstituujících význam dané události. Poukaz na dělnickou olympiádu pojatou jako masové médium nás také přenáší z oblasti sportu do kulturní sféry, kde spíše než jeden jednoznačný význam události připsaný existuje množství významů ocitajících se ve vzájemných vztazích.

V souvislosti s moderním konzumním povahou olympijských her se zabývá převládajícím diskurzem užívaným v rámci jejich historiografie Douglas Booth. Autor v této souvislosti poukazuje

Poznámky:

1) V opozici k uvedenému tvrzení je však třeba dodat, že téma divácké pasivity či ideologie konzumerismu je častým terčem/záminkou neo-marxistické kritiky „kapitalistického modelu“ sportu. Pro debatu na toto téma viz například Guttman (1986, 147–158). Autor nabízí přehled tří hlavních bodů neo-marxistické kritiky diváckého sportu – pasivity (1), upevňování společenského *statu quo* ústící ve znemožnění politické akce (2) a dehumanizace (3) –, které posléze vyvrací.

2) Ačkoli příklad olympijských her zde pravděpodobně není zrovna nejšťastnější, neboť velké procento televizních diváků sledujících olympijské přenosy tvoří i ženy, zdá se oprávněné tvrzení, že pokud je soap-opera definovaná jako ženský žánr, má svůj mužský protipól ve sportovních televizních přenosech. Více na téma sportu jako maskulinního žánru viz Rose, Friedman 1994.

3) Přítomnost nacionalismu v mediálním sportu má tedy dva základní aspekty: jednak umožňuje identifikaci diváka se sportovcem jako zástupcem národa, jednak poukazuje na propojení nacionalismu a sportu na rovině státní politiky. Viz Clarke, Clarke 1985: 63.

4) Role a význam filmu *Olympia* nejen pro dějiny filmu či z hlediska konceptu ideologie jsou ovšem ojedinělé a nechceme je zde nijak zpochybňovat. Zajímavé je, že tento film se stal součástí soudobé žurnalistické propagandy už před svým uvedením. Ve snaze vyzdvihnout význam berlínské olympiády bylo především používáno srovnání s předchozími hrami konanými v Los Angeles. „Německý tisk narážel na to, že lakomí, materialisticky zaměřeni filmoví producenti z Hollywoodu neměli dostatek idealismu nebo inteligence, aby rozeznali důležitost filmu o olympijských hrách.“ (Graham 1989: 2/5)

na falešnou institucionalizaci, obsaženou již v samotném užívání velkého písmena ve spojení „Olympic Games“, kterým se v angličtině označují olympijské hry, a navrhuje jeho psaní s malým „o“. Ve stejném sebepropagujícím se duchu se podle něj historiografie her soustředila na kontext mezinárodní politiky a globálního obchodu, přičemž ji ovládá dominance „výjimečných“ – ať už vůdců, atletů nebo událostí. Podle Bootha „historici zabývající se olympiádou selhali jak v kontextualizaci her v rámci širší strukturální sociální změny, tak v zaměření se na běžné účastníky olympiád – diváky, dobrovolníky nebo atlety bez medailí. [...] Způsob, jakým zobrazuje olympijské hry televize, její dominantní oficiální optika, patrná obzvláště v oslavě sportovních hierarchií a hvězd, bezpochyby přispívá k omezenému historickému pochopení, které opomíjí odlišné náhledy a narativa.“ (Booth 2004: 32)

Z výše uvedeného je zřejmé, že přes vědomí zásadní a neopominutelné role, jakou ideologie ve vztahu k mediálnímu sportu sehrává, nelze poskytnout jediný výklad podoby či fungování této ideologie. Podobně nelze opominout momenty rezistence sportu vůči ideologickému potenciálu, v nichž mohou významnou roli sehrávat právě média. Zásadními podněty určujícími hlavní směry kritiky a také možnosti budoucího výzkumu mediálního sportu se tak jeví být zaměření na dosud marginalizované oblasti vědeckého zájmu, detailnější zkoumání role technologie, výzkum publik či alternativní čtení médií konstruovaných významů... Téma sportu a ideologie však tímto textem není ani zdaleka vyčerpáné.

Pavlina Binková (*1977)

autorka je doktorandkou na Katedře sociologie FSS MU v Brně, v současné době je na studijním pobytu na University College London

5) Jednu z hlavních příležitostí demonstrace zmíněné moci nabízelo sportovní měření sil na olympijských hrách. Sovětský svaz se „západních“ OH poprvé zúčastnil v roce 1952.

6) Překladatelem jeho knihy *Sport and Society* z roku 1974 do angličtiny je výše citovaný James Riordan, jeden z předních autorů zabývajících se sportem v kontextu země bývalého východního bloku.

7) „Úkoly sportovní podívaná jsou následující: napomoci masové vzdělanosti v duchu morálního kódu budovatelů komunismu, neustálé zlepšování socialistických společenských vztahů, demonstrace společensky cenných vlastností jedince (kolektivismus, odvaha, smélost, iniciativa, disciplína, přátelské chování a respekt ke spoluhráčům, obětavost a vytrvalost ve střetu s protivníkem), demonstrace fyzické zdatnosti a morálních schopností, propaganda konkrétních sportů, sloužit jako vzor v rámci společenské výchovy mladých lidí.“ (Ponomarev 1981: 204)

8) „Aby mohla sportovní událost splňovat vzdělávací funkci a zajišťovat sportu masovou propagaci, musí splňovat řadu nároků: vysoká ideologická, vzdělávací a estetická úroveň, dobrá organizace s optimálním využitím moderní technologie, vysoké sportovní výkony zúčastněných atletů a jejich obliba mezi diváky, nutnost existence informační kultury.“ (Ponomarev 1981: 204)

9) Dělnické olympiády vznikly jako reakce celosvětového socialistického hnutí na kapitalisticky orientované novodobé olympijské hry, více viz Riordan 1984 a 1991. Celkem se podařilo uskutečnit čtyři oficiální dělnické olympiády mezi lety 1925–1937. První, neoficiální Dělnická olympiáda se konala v Praze roku 1921, první Spartakiáda (obsahující ideologické poselství sovětského komunistického režimu a jsoucí tak v opozici jak k olympijským hrám, tak k dělnickým olympiádám) proběhla v Moskvě v roce 1928.

10) Viz například Macura 1991.

11) Edelman se z velké části věnuje diváckému sportu sledovanému přímo na stadionech, hřištích, či ve sportovních halách. Důležitou složkou rezistence je tak emotivní stránka a neredukovatelná spontaneita diváckých sportů. V této souvislosti poukazuje na to, do jaké míry byly emoce často spojené s obhajobou nacionalistických zájmů.

12) Ovšem i představy o poslání a chování publika se nevyhnuly definicím utvářeným v rámci přísné totalitární doktríny. I zde bylo možné nalézt důraz na aktivní roli publika. Od publika bylo vyžadováno, aby bylo nejen pasivním pozorovatelem, ale samotnou součástí sportovní události: „Není snadné být sportovním fanouškem, vyžaduje to opravdovou víru a morální sílu – tj. sebevzdělávání; opravdoví fanoušci jsou skuteční a vzdělání obdivovatelé sportu. Schopnost být skutečným fanouškem sportovních zápasů je nutné rozvíjet už od dětství.“ (Ponomarev 1981 207–208)

13) Levicově orientovaní jedinci již v době před první světovou válkou varovali před tím, co by bylo možné označit za předchůdce masové společnosti založené na zábavě; „divácké sporty, podobně jako jazz, kina, kabarety a zábavní parky, byly obviňovány z anestezizace proletariátu, který prostřednictvím iracionálních zájmů odvádějí od světa politiky.“ (Edelman 1991: 4) V podobném duchu člen britské Strany práce v roce 1904 prohlásil, že se „ocitáme v nebezpečí utváření dělnické rasy, která je schopná pouze poslouchat své pány a mysllet fotbal“. (Edelman 1991: 7) Jeho kolegové dále apelovali na skutečnost, že „jakkoli se úkol vyhnat z hlav lidí fotbal a vpravit do nich socialismus zdá být těžký, tento úkol musí být podstoupen, už pouze proto, že je zcela jisté, že fotbal není důležitý, zatímco socialismus je zásadní.“ (Edelman 1991: 7) Tato levicová kritika konzumní kultury a masové společnosti má své pokračování a zásadnější filozofické vyjádření v kritické teorii frankfurtské školy.

14) „Jedna z nejmvlivnějších statistik pochází z výzkumu amerického publika uskutečněného na konci sedmdesátých let. Z dotázaných osob si 40 procent pamatovalo, který kanál přenášel Olympijské hry v roce 1976; pouze 28 procent si dokázalo vzpomenout, ve kterém městě se konaly.“ (Whannel 1984: 42)

15) Kritéria pro zařazení konkrétního sportu do programu her definuje Mezinárodní olympijský výbor (IOC) takto: musí se jednat o sport významný alespoň v 75 (muži) a 55 (ženy) zemích a o sport dostupný ženám i mužům. Kromě těchto oficiálních požadavků se v praxi uplatňují ještě další významná kritéria – peníze, politika a zájem televize – která utvářejí podobu olympijského programu. (Vestergård 2003; cit dle Cashman 2004: 129)

16) „Pokud měl Coubertin pravdu, pak nezáleží na tom, proč děláme hrám reklamu, jestliže je tato reklama úspěšná a hry se odehrají ve velkém duchu. Pak bychom možná měli, spolu s Coubertinem, zapomenout na dobro a zlo a pohlížet na ně pouze z jejich krásné stránky a z hlediska toho, co berlínská olympiáda udělala pro úspěch olympijské myšlenky. V tomto smyslu mohou být nacistické olympijské hry považovány za postmoderní událost.“ (Krüger 2004: 49)

Literatura:

Booth, Douglas. 2004. „Post-Olympism? Questioning Olympic Historiography.“ S. 13–32 in *Post-Olympism. Questioning Sport in the Twenty-first Century*, ed. by John Bale, Mette Krogh Christensen. Oxford, New York: Berg.

Boyle, Raymond; Haynes, Richard. 2000. *Power Play. Sport, the Media and Popular Culture*. Essex: Pearson Education Limited.

Cashman, Richard. 2004. „The Future of a Multi-Sport Mega-Event: Is there a Place for the Olympic Games in a ‚Post-Olympic‘ World?“ S. 119–134 in *Post-Olympism. Questioning Sport in the Twenty-first Century*, ed. by John Bale, Mette Krogh Christensen. Oxford, NY: Berg.

Clarke, Alan; Clarke, John. 1985. „Highlights and Action Replays: Ideology, Sport and the Media.“ S. 62–87 in *Sport, Culture and Ideology*, ed. by Jennifer Hargreaves. London: Routledge, Kegan Paul plc.

Dayan, Daniel; Katz, Elihu. 1992. *Media Events: The Live Broadcasting of History*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.

Edelman, Robert. 1991. *Serious Fun. A History of Spectator Sports in the USSR*. New York: Oxford University Press.

Graham, Cooper. 1989. „Leni Riefenstahl’s Film Coverage of the 1936 Olympics.“ S. 2/3–6 in *The Olympic Movement and the Mass Media. Past, Present and Future Issues*. Calgary, Alberta: Hurford Enterprises Ltd.

Gruneau, Richard. 1989. „Television, the Olympics and the Question of Ideology.“ S. 7/23–34 in *The Olympic Movement and the Mass Media. Past, Present and Future Issues*. Calgary, Alberta: Hurford Enterprises Ltd.

Guttman, Allen. 1986. *Sports Spectators*. New York: Columbia University Press.

Hargreaves, Jennifer (ed.). 1985. *Sport, Culture and Ideology*. London: Routledge, Kegan Paul plc.

Hargreaves, John. 1986. *Sport, Power and Culture: A Social and Historical Analysis of Popular Sports in Britain*. Cambridge: Polity Press.

Hill, Jeffrey (ed.). 2002. *Sport, Leisure and Culture in Twentieth Century Britain*. Palgrave. http://www.olympic.org/uk/index_uk.asp

Krüger, Arnd. 2003. „Germany.“ S. 57–88 in *European Cultures in Sport. Examining the Nations and Regions*, ed. by James Riordan, Arnd Krüger. Bristol, Portland: Intellect.

Krüger, Arnd. 2004. „What’s the Difference between Propaganda for Tourism or for a Political Regime? Was the 1936 Olympics the first Postmodern Spectacle?“ S. 33–50 in *Post-Olympism. Questioning Sport in the Twenty-first Century*, ed. by John Bale, Mette Krogh Christensen. Oxford, New York: Berg.

Macura, Vladimír. 1992. *Šťastný věk. Symboly, emblémy a mýty 1948–1989*. Praha: Paseka.

Mandell, Richard. 1987 (1971). *The Nazi Olympics*. Illini Books Edition.

Ponomarev, N. I. 1981 (1974). *Sport and Society*. Moskva: Progress Publishers.

Riordan, James. 1984. „The Worker’s Olympics.“ S. 98–112 in *Five Ring Circus. Money, Power and Politics at the Olympics Games*, ed. by Alan Tomlinson, Garry Whannel. London, Leichhardt: Pluto Press.

Riordan, James. 1991. *Sport, Politics and Communism*. Manchester: Manchester University Press.

Riordan, James; Cantelon, Hart. 2003. „The Soviet Union and Eastern Europe.“ S. 89–102 in *European Cultures in Sport. Examining the Nations and Regions*, ed. by James Riordan, Arnd Krüger. Bristol, Portland: Intellect.

Rose, Ava; Friedman, James. 1994. „Sport in America: Television Sport as Mas(s)culine Cult of Distraction.“ *Screen*, 1994, vol. 35, no. 1.

Roubal, Petr. 2003. „Politics of Gymnastics: Mass Gymnastics Displays Under Communism in Central and Eastern Europe.“ *Body & Society*, 2003, vol. 9(2): 1–25.

Rowe, David; Lawrence, Geoff (eds.). 1990. *Sport and Leisure*. Sydney, London, Orlando, Toronto: HBJ Publishers.

Taylor, Trevor. 1986. „Politics and the Olympic Spirit.“ S. 216–241 in *The Politics of Sport*, ed. by Lincoln Allison. Manchester: Manchester University Press.

Tomlinson, Alan; Whannel, Garry (eds.). 1984. *Five Ring Circus. Money, Power and Politics at the Olympics Games*. London, Leichhardt: Pluto Press.

Whannel, Garry. 1984. „The Television Spectacular.“ S. 30–43 in *Five Ring Circus. Money, Power and Politics at the Olympics Games*, ed. by Alan Tomlinson, Garry Whannel. London, Leichhardt: Pluto Press.

Vidět krásné

I Eva Šlesingerová I

Spojení témat moci, sportu a jejich mediálního zobrazení odkazuje jakéhokoli zájemce dříve či později také ke dvěma „velkým vyprávěním“ 20. století: k ideologii státního socialismu a k ideologii německého nacionálního socialismu. Právě v těchto sociálních kontextech můžeme vidět, jak spolu úzce souvisí pojetí těla, sportu, mocenské disciplinace a formování nacionální kolektivity. Co v této souvislosti již dávno není neznámým faktem, je důraz na otázku solidarity, symbolické a imaginativní stránky a podoby sociální integrace nacionálních komunit. Následující esej přibližuje právě tuto propagandistickou praxi německého nacismu – praxi plnou touhy, fantazie a krásy. A to na příkladu práce německé dokumentaristky Leni Riefenstahlové, která ve svém dvoudílném filmu *Olympia* osobitým způsobem ztvárnila olympijské hry v roce 1936. Jak text ukáže, imaginativní kamerou snímaná sportující těla nejsou v prostředí předválečného Německa pouze součástí dokumentu o sportujících tělech jako takových, ale také – a zejména – součástí diskurzu nepřijetí modernity, nostalgie po romantizované minulosti a vymístění nežádoucích sociálních skupin.

„Vždy mě zajímala pouze krása – to je vše [...]. Mám averzi vůči realitě, vůči skutečnému životu. Například mi vadí, když se v nějaké filmové scéně povalují odpadky. Tohle vidět nechci. Takový realismus nemám ráda.“ (viz Hruška 2002: 14)

Toto napsala ve svých pamětech roku 1994 kontroverzní legenda německého dokumentárního filmu Leni Riefenstahlová. V těchto svých memoárech, ostatně docela nudně nereflexivních k čemukoli, co by se netýkalo osoby či ega této režisérky, vyjádřila na mnoha stranách Leni Riefenstahlová mimo jiné i svůj obdiv ke kráse, k esteticky dokonalým tělům, k dokonalému prostředí či přírodním scénériím.

Bez události 20. století, jakými byly např. holocaust, propaganda vyrábějící „druhé“, nepřivilegované obyvatele Německa, apod., by se její filmy staly „pouze“ jednou ze součástí filmových archivů či předmětem studia coby invenčně a originálně zvládnuté dokumenty a snímky zachycující estetizované věci, události, lidi.

Z perspektivy dneška však můžeme říci, že právě filmy Leni Riefestahlové se staly ukázkovým případem fascinujícího a fascinovaného zobrazení zdravých a krásných těl v prostředí pantopticismu nacionálně socialistické moci. Mezi jiným tento fakt lze analyzovat na příkladě filmu *Olympia*, kde Riefenstahlová na základě státní zakázky zachytila svébytným způsobem olympijské hry v Berlíně, pořádané v roce 1936.

Tato olympiáda, stejně tak jako mistrovské dílo nacionálně socialistické propagandy *Olympia*, byla jakýmsi prvním „živým“ televizním vysíláním. Díky rozhlasu, tisku a prvním televizním přístrojům, umístěným v recepcích různých hotelů, se olympiáda stala nejen manifestací a inscenací nacionálně socialistického režimu, ale také jednou ze zásadních událostí konzumní a mediální éry. Přibližně milionové publikum se stalo svědkem prvních světových mediálních her a manifestace síly

kulturního průmyslu. A právě snad nejspíše od této doby, od časů reflexe ze strany Frankfurtské školy, je jasné, jak mohou být takovéto megalomanské sportovní události instrumentalizovány a profesionálně inscenovány.²

V případě *Olympie*,³ zobrazující olympijské berlínské hry roku 1936, nejde o dokument, jak mnohokrát ve svých pamětech zdůrazňuje Leni Riefenstahlová, ale o rekonstruovanou tradici, o metaforické spojení s romantizovanou minulostí. Symbolické spojení s řeckými olympijskými hrami a tehdejší tělesnou kulturou *Ausdruckstanz* poskytlo nacistickému mýtu spektakulární legitimaci.

Leni Riefenstahlová sportovní a kulturní události olympijských her pouze fotograficky nezdokumentovala, ale estetizovala. Stylizovala konkrétní realitu jako mytickou událost, jako „grandiózní propojení“ řecké antiky a německé současnosti. Olympijské hry měly podle ní ve filmu být ještě „krásnější než ve skutečnosti“.

Na příkladu tohoto dokumentárního filmu, který estetizujícím způsobem vypovídá o globální sportovní akci, jakou byla olympiáda v roce 1936, si tak můžeme všimnout povahy dvojí tváře Třetí říše, sestávající současně z násilí a líbivé skutečnosti, z instrumentálního vztahu zločinné politiky a svůdného lesku dekorací, mytizací a inscenování režimu. (viz Reichel 2004)

Z této perspektivy a právě na příkladu Leni Riefenstahlové je důležité připomenout, že integraci a fungování nacionálně socialistické společnosti nelze vysvětlit čistě na základě konceptu dominance a instrumentálního donucení prostřednictvím propagandy bez konceptu solidarity. Systémová integrace se nemůže realizovat bez reprodukce kultury a identity sociálních aktérů. Příslušnost individuí k imaginárním komunitám je podmíněna i emocionální identifikací s komunitou. Podle Clifforda Geertze, například, není ideologie pouze zobrazením určitého historicky